

Bożena Szwałsta-Rogowska

<https://orcid.org/0000-0003-1384-5451>

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Katowice, Polska

Poezja w kręgu Polskiego Funduszu Wydawniczego. Kronika, archiwum, mecenat, odkrycia

Poetry in the Circle of the Polish Publishing Fund:
Chronicle, Archive, Patronage, and Discoveries

Abstract: In this article, Bożena Szwałsta-Rogowska focuses on the work and achievements of the Polish Publishing Fund (PFW) in Canada, an institution that has been dynamically active on the cultural forum for over 40 years, publishing books and organizing various types of meetings and events promoting Polish literature abroad. PFW is an association which shapes the cultural and literary life of the Polish emigration community in Canada. Szwałsta-Rogowska identifies and presents the most important poetic publications among the achievements of PFW. She mainly analyzes books of poetry published by PFW both independently or in cooperation with domestic partners. Among them, two anthologies deserve special attention: *Seven Polish Canadian Poets* and *Antologia poezji polskiej na obczyźnie 1939–1999* [*Anthology of Polish Poetry Abroad 1939–1999*] and poems by so-called “Canadian Continenters” (Bogdan Czaykowski, Florian Śmieja and Andrzej Busza) and poets of the post-Solidarity emigration (e.g., Marek Kusiba, Edward Zyman and Grażyna Zambrzycka). This review and description of poetic publications given in this article, combined with a brief historical outline, shows that PFW is not only a publisher, but also a chronicler, an archiver, a patron of the arts and finally a “discoverer” of poetic talents.

Keywords: Polish Publishing Fund, Polish poetry in Canada, publishing house, Polish emigration of the twentieth and twenty-first centuries

Abstrakt: Artykuł koncentruje się na pracy i dorobku Polskiego Funduszu Wydawniczego w Kanadzie – instytucji, która od przeszło 40 lat prężnie działa na forum kultury, wydając książki i organizując różnego rodzaju spotkania i wydarzenia, promujące literaturę polską za granicą. PFW to stowarzyszenie kształtujące życie kulturalne i literackie przede wszystkim polskiej społeczności emigracyjnej w Kanadzie. Celem artykułu jest wyodrębnienie i przedstawienie najważniejszych publikacji poetyckich w dorobku PFW. Analizie zostały poddane głównie tomy poezji wydawane przez PFW zarówno samodzielnie, jak i w koedycji z partnerami krajowymi. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują dwie antologie: *Seven Polish Canadian Poets* i *Antologia poezji polskiej na obczyźnie 1939–1999* oraz wiersze „kanadyjskich kontynentczyków” (Bogdana Czaykowskiego, Floriana Śmiei i Andrzeja Buszy) czy poetów emigracji postsolidarnościowej (np. Marka Kusiby, Edwarda Zymana i Grażyny Zambrzyckiej). Przedstawiony w artykule przegląd oraz opis publikacji poetyckich, wraz z krótkim rysem historycznym, dowodzi, że PFW pełni nie tylko funkcję wydawcy, lecz także kronikarza, archiwisty, mecenasu sztuki czy wreszcie „odkrywcy” talentów poetyckich.

Słowa kluczowe: Polski Fundusz Wydawniczy, poezja polska w Kanadzie, wydawnictwo, emigracja polska XX i XXI wieku

Powstanie Polskiego Funduszu Wydawniczego (PFW) to historia jednocześnie typowa i nietypowa dla życia literackiego polskiej emigracji XX i XXI wieku. U zarania tej instytucji leży bowiem pasja garstki osób, które dostrzegły brak profesjonalnej oficyny wydawniczej w środowisku kanadyjskiej diaspory drugiej połowy XX wieku i postanowiły tę pustkę wypełnić twórczym działaniem. O prapoczątkach tego domu wydawniczego tak pisał Edward Zyman – wieloletni prezes Funduszu:

Z pozostawionych przez Adama Tomaszewskiego zapisków wiadomo, że ostatecznym impulsem, który zdecydował o tym, że idea przekształciła się w czyn, było spotkanie w gościnnym domu państwa Alicji i Stanisława Wcisłów w Kleinburgu, w sierpniu 1976 roku. W toczonej wówczas wielogodzinnej dyskusji, w której obok entuzjazmu nie brakowało również uzasadnionego doświadczeniami przeszłości sceptycyzmu, udział wzięli: Wacław Iwaniuk, Baltazar Krasuski, Jadwiga Jurkszus-Tomaszewska, Adam Tomaszewski i Stanisław Wcisło (Zyman, 2010: 42).

Na oficjalnej stronie internetowej Polskiego Funduszu Wydawniczego w Kanadzie można z kolei przeczytać taki opis jego formalnego ukonstytuowania się, co nastąpiło dwa lata później:

Polski Fundusz Wydawniczy powstał z inicjatywy i w wyniku wieloletnich wysiłków grupy przedstawicieli emigracji żołnierskiej. Zarejestrowany w 1978 roku jako organizacja charytatywna, rozpoczął swą działalność nie od wydawania książek, choć to było jego podstawowym celem, lecz od żmudnych zabiegów mających na celu zgromadzenie niezbędnych funduszy, które pozwoliłyby stworzyć w miarę stabilne podstawy ekonomiczne nowo powstałej oficyny. Oficyny nietypowej, opartej bowiem nie na solidnej bazie materialnej, lecz na entuzjazmie i determinacji garstki zapaleńców przekonanych o tym, że słowo polskie na obczyźnie ma doniosłą rolę do spełnienia.

Nim powstał Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie, w torontońskiej metropolii grupa polskich intelektualistów, twórców i działaczy społecz-

nych podejmowała szereg przedsięwzięć, których celem było zintensyfikowanie życia kulturalnego środowiska i jego zintegrowanie wokół wartości i celów, które decydowały o zachowaniu przez polską diasporę kulturalnej i historycznej tożsamości (<http://www.polskifunduszwydawniczy.ca/sections.php?id=1> [dostęp: 5.10.2021]).

Idea PFW zakiełkowała więc w małym gronie zapaleńców, społeczników, którzy marzyli o wydawaniu polskich książek w Kanadzie. Wśród założycieli Funduszu znaleźli się: Eugeniusz Chruścicki, Stanisław Wcisło, Mary Schneider, Irena Habrowska-Jellaczyc, Baltazar Krasuski, Jan Stocker, Adam Tomaszewski, Irena Ungar, Wacław Iwaniuk i Jadwiga Jurkszus-Tomaszewska. Ich pomysł przekształcił się w instytucję kulturalną, która od przeszło 40 lat działa prężnie w Toronto. Jan Wolski, wskazując motywy powstania PFW, dowodził, że

W zamiarach powołania do życia Funduszu najistotniejszym bodaj czynnikiem motywującym inicjatorów było przekonanie o konieczności służenia polskiemu wolnemu słowu oraz chęć stworzenia trwałego ośrodka wydawniczego. (...) Znaczącym i determinującym działaniem (...) było uwzględnienie kontekstu politycznego. Uważano, że na emigracji ciąży obowiązek utrwalania i przechowywania wartości polskiej kultury. Obowiązek, którego kraj nie mógł spełnić (Wolski, 2004: 196).

Owa „chęć służenia polskiemu wolnemu słowu” może z dzisiejszej perspektywy wydawać się nieco patetycznym sloganem, jednakże wówczas (w latach 70. XX wieku), kiedy Polska nie była krajem całkowicie suwerennym, w środowisku emigracyjnym taka dyrektywa brzmiała prawdziwie i szczerze. Co istotne, główny cel Polskiego Funduszu Wydawniczego, czyli publikowanie książek, pozostał do dziś niezmienny, choć znacznie rozszerzyła się przestrzeń działań wydawcy. Tomy z logo PFW ukazują się bowiem teraz zarówno w kraju, jak i za granicą. Ale sprowadzenie roli Polskiego Funduszu Wydawniczego wyłącznie do oficyny wydawniczej byłoby krzywdzącym zawężeniem.

Fundusz ma wszak na swym koncie także publikacje prasowe, audycje radiowe i telewizyjne, spotkania artystyczno-literackie, kiermasze czy wystawy (Zyman, 2010: 13). Historię Polskiego Funduszu Wydawniczego w Kanadzie szczegółowo opisuje, opierając się na dokumentach archiwalnych, własnym doświadczeniu i rozmowach z wieloma osobami związanymi z tą instytucją, Zyman w książce z 2010 roku opatrzonej podwójnym miejscem wydania (Toronto–Rzeszów) i zatytułowanej *Mosty z papieru. O życiu literackim, sytuacji pisarza i jego dzieła na obczyźnie na przykładzie Polskiego Funduszu Wydawniczego w Kanadzie w latach 1978–2008*. Publikacja ta to cenne źródło informacji o działalności tej instytucji.

Realizacja szczytnej idei propagowania kultury polskiej za granicą zależy oczywiście nie tylko od zaangażowania intelektualnego i ciężkiej społecznej pracy wielu osób, lecz także od zasobów finansowych, które PFW pozyskiwał z zapisów testamentowych emigrantów czy też z zysków płynących z organizowanych imprez kulturalnych (Zyman, 2010: 13). Wszystkie te elementy zaowocowały znacznym poszerzeniem działalności instytucji, a po roku 1989 także nawiązaniem współpracy z krajowymi ośrodkami naukowymi i wydawniczymi, m.in. w Toruniu, Krakowie, Katowicach, Rzeszowie, Lublinie i Poznaniu, oraz z czasopismami, takimi jak np. „Akcent”, „Kresy” czy „Fraza”. W ciągu kolejnych lat do grupy członków-założycieli zaczęły dołączać następne osoby, m.in. Jadwiga Jasińska, Julia Kicińska, Witold Morawski, Florian Śmieja, a w latach 80. przedstawiciele emigracji postsolidarnościowej: Roman Chojnacki, Marek Kusiba, Anna Lubicz-Łuba, Aleksander Rybczyński, Ewa Stachniak, Zbigniew Stachniak, Andrzej Szczerba, Henryk Wójcik, Krzysztof Zarzecki i Edward Zyman. Przez kilka lat członkiem Zarządu była również Diana Kuprel, reprezentująca pokolenie osób urodzonych w Kanadzie, które mają polskie korzenie (zob. <http://www.polskifunduszwydawniczny.ca/sections.php?id=2> [dostęp: 5.10.2021]). Do listopada 2021 roku w skład zarządu PFW wchodził Edward Zyman¹, Marek Kusiba, Henryk Wójcik,

¹ Edward Zyman zmarł 18 listopada 2021 roku w Mississauga w Kanadzie.

Andrzej Busza, Grażyna Zambrzycka, Anna Lubicz-Łuba i Waldemar Kontewicz.

Pierwszą książkę – tom wspomnień Adama Tomaszewskiego zatytułowany *Gorzko pachną pioluny* – Polski Fundusz Wydawniczy wydał w 1981 roku, a więc dopiero trzy lata po oficjalnym rozpoczęciu swojej działalności i w dodatku w dużej mierze dzięki przedpłatom zainteresowanych czytelników. Przez długi czas ze względów finansowych wydawano tylko dwie, trzy pozycje rocznie.

Obecnie w wykazie książek opublikowanych przez Polski Fundusz Wydawniczy znajduje się przeszło 100 pozycji. Wśród nich są przede wszystkim tomy poetyckie (m.in. Bogdana Czaykowskiego, Floriana Śmiei, Andrzeja Buszy, Marka Kusiby czy Edwarda Zymana), ale także książki wspomnieniowe (np. Wacława Iwaniuka *Miranda. Fragmenty wspomnień*, 2001), powieści (np. Andrzeja Chciuka *Trzysta miesięcy*, 1983), dramaty (np. Jarosława Abramowa-Newerlego *Duch Atlantyd*, 1994), eseistyka (np. Adama Czerniawskiego *Wyspy szczęśliwe. Eseje o poezji*, 2007), albumy malarstwa (np. Jerzego Kołacza *Memory Filter*, 2004), bibliografie (np. Anny Rybczyńskiej *Bibliografia „Listu Oceanicznego”*, 2004), książki krytyczno- i historycznoliterackie (np. Justyny Budzik *Zadomowieni i wyobcowani. O sytuacji pisarzy polskich w Kanadzie*, 2013), dokumentacyjne (np. Ireny Habrowskiej-Jellaczcyc i Adama Tomaszewskiego *Ze sceny i estrady*, 1987 – pozycja zawiera także antologię tekstów kabaretowych Konfraterni Artystycznej „Smocza Jama”), tomy reportaży (np. Agnieszki Góry *Krzyk do nieba*, 2011) czy felietonów (np. zbiory Marka Kusiby *Podręcznik do kobiet*, 2011 i *Cymbał w świecie. Felietony flâneura*, 2012 – drukowane wcześniej przez wiele lat w cyklu „Żabką przez Atlantyk” na łamach nowojorskiego „Przeglądu Polskiego”). Odnotowując tak znaczny dorobek PFW, warto przywołać stwierdzenie Zymana, że

Fundusz, choć nazywany potocznie oficyną, nigdy nie dysponował możliwościami normalnego wydawnictwa, co więcej – od samego początku był instytucją „bezdomną”, bez stałego, nie licząc skrytki pocztowej, adresu, bez siedziby, która pozwoliłaby mu zaistnieć „pełniej” w życiu środowiska.

Miejscem roboczych spotkań Zarządu były domy bądź mieszkania prywatne (...) (Zyman, 2010: 92).

W drugiej części artykułu chciałabym skupić się głównie na wydawanej w kręgu Funduszu poezji. Na podstawie dostępnych wykazów² zastanowić się – jakie mogą być warunki kwalifikowania do druku tekstów poetyckich? Jakie są ich dzieje, promocja, odbiór czytelników, widoczność w środowisku literackim, szata graficzna, nakłady? A także na przykładzie losów tomików poezji z logo PFW omówić takie funkcje tej instytucji, jak np.: rola kronikarza, archiwisty, mecenas sztuki czy w pewnym sensie „odkrywcę” ciekawych zjawisk literackich.

Charakterystykę poezji w kręgu Polskiego Funduszu Wydawniczego warto rozpocząć od dwu ważnych antologii poetyckich. Pierwsza z nich zatytułowana *Seven Polish Canadian Poets* została opublikowana w 1984 roku. Zredagowana przez Waława Iwaniuka i Floriana Śmieję, poprzedzona wstępem Zbigniewa Folejewskiego antologia przyniosła wiersze (w dwu wersjach językowych: polskiej – oryginały autorskie oraz angielskiej – tłumaczenia własne autorów lub cudze) siedmiu twórców – dwu poetek: Zofii Bohdanowiczowej i Danuty Ireny Bieńkowskiej oraz pięciu poetów: Waława Iwaniuka, Floriana Śmiei, Janusza Artura Ihnatowicza, Bogdana Czaykowskiego i Andrzeja Buszy. Jadwiga Jurkszus-Tomaszewska (eseistka, reporterka, krytyk literacki), której słowa przywołał Zyman w *Mostach z papieru*, dostrzegła „przełomowość” tej publikacji dla polskiego środowiska w Kanadzie, głównie w tym, że książka została zauważona przez dość liczne grono recenzentów zarówno w kraju, jak i za granicą (recenzje ukazały się m.in. w paryskiej „Kulturze”, londyńskim „Pamiętniku Literackim” czy „Tygodniku Powszechnym”; Zyman, 2010: 104). Antologia ta doskonale też wpisała się w prowadzoną wówczas w Kanadzie szeroką dyskusję społeczną i polityczną na temat definicji kultury kanadyjskiej oraz statusu innych kultur, również

² Listę książek opublikowanych przez PFW wraz z ich krótkimi opisami można znaleźć np. na oficjalnej stronie tej oficyny: <http://www.polskifunduszwydawniczy.ca/sections.php?id=4> [dostęp: 5.10.2021].

etnicznych w tym kraju (Pytasz, 2000: 155, 161). Co istotne, nie tylko ze względów popularyzatorskich, była adresowana zarówno do czytelnika polskiego w Kanadzie, jak i odbiorcy anglojęzycznego. Próbowała więc przekroczyć granicę diaspory.

Drugą interesującą mnie antologią poetycką jest wydana w 2002 roku staraniem Wydawnictwa Czytelnik i Polskiego Funduszu Wydawniczego w Kanadzie *Antologia poezji polskiej na obczyźnie 1939–1999* w wyborze i opracowaniu Bogdana Czaykowskiego. Książka, prezentująca 460 wierszy 68 poetów, podzielona jest na trzy części. Pierwsza ma charakter dokumentarno-historyczny i tematyczny, druga to „propozycja kanonu polskiej poezji na obczyźnie pokolenia poetów urodzonych przed rokiem 1920” (Czaykowski, 2002: 11), trzecia zaś ma na celu przedstawienie dorobku pisarzy urodzonych po 1920 roku. Redaktor wyboru – poeta, eseista, krytyk literacki, historyk literatury od 1962 roku mieszkający w Kanadzie, a w młodości związany z londyńską grupą poetycką Kontynenty – zaproponował w antologii szersze spojrzenie na poezję polską powstającą na obczyźnie, uwzględniając także, jak pisał w *Przedmowie*, dorobek osób, które zostały „wzięte do niewoli, wywiezione, deportowane”, jak również „polskich poetów sowieckich”, którzy

znaleźli się, czy to ze względu na miejsce zamieszkania, czy jako uciekinierzy z zachodniej i centralnej Polski na wschodnich ziemiach Polski we wrześniu 1939 roku lub nieco później i nie tylko współpracowali tam z polskojęzycznymi pismami sowieckim, ale wstąpili do Związku Sowieckich Pisarzy Ukrainy (Czaykowski, 2002: 9).

Takie potraktowanie tematu „poezji polskiej na obczyźnie” wzbudziło emocje wśród poetów, krytyków i badaczy literatury w Polsce i za granicą (Pasterski, 2017: 179–182). Po jej ukazaniu się pojawiło się kilka recenzji nie tylko polemicznych wobec koncepcji antologisty, lecz także jednoznacznie krytycznych, jak np. opinie Janusza Kryszaka i Wacława Lewandowskiego opublikowane na łamach „Archiwum Emigracji” (2002/2003, z. 5/6). W tym miejscu nie chodzi mi o rozstrzygnięcie „sporu” ideowego na linii Czaykowski–recenzenci/czytelnicy, ale

o podkreślenie „ożywczej” i innowacyjnej – czy nawet „prowokacyjnej”, jak ujął to Adam Czerniawski (2014: 62) – roli *Antologii poezji polskiej na obczyźnie*, która nie wzbudziła jednak aż tak wielkiego zainteresowania jak oczekiwano, choć pokazała odmienny punkt widzenia na literaturę polską publikowaną za granicą.

Wśród tomików poetyckich wydawanych przez Polski Fundusz Wydawniczy samodzielnie bądź w koedycji z polskimi oficynami można znaleźć sporo książek poetów, których nazwałabym „kanadyjskimi kontynentczykami”, czyli Floriana Śmiei, Bogdana Czaykowskiego, Andrzeja Buszy i Janusza Artura Ihnatowicza. Sądzę, że w przypadku wyborów wierszy tych twórców na decyzji o ich publikacji zaważył zarówno wysoki poziom artystyczny tekstów, jak i fakt przebywania autorów w Kanadzie³.

Polski Fundusz Wydawniczy podjął współpracę z Czaykowskim w 2001 roku, kiedy ten miał już spory i dość dobrze rozpoznawalny (głównie w kręgach akademickich) dorobek poetycki. Jego wcześniejsze tomiki publikowane były m.in. przez londyńską Oficynę Poetów i Malarzy Krystyny i Czesława Bednarczyków (np. *Trzciny czcionek*, 1957), Instytut Literacki w Paryżu (np. *Spór z granicami*, 1964), Wydawnictwo Znak (*Wiatr z innej strony. Wiersze zebrane z lat 1953–1989*, 1990) czy Wydawnictwo Dolnośląskie (np. *Okanagańskie sady*, 1998). Spośród czterech publikacji Czaykowskiego firmowanych przez Polski Fundusz Wydawniczy na uwagę w tym miejscu zasługują przede wszystkim dwie: *Ziemioskłon* i *Jakieś ogromne szczęście. Wiersze wybrane z lat 1956–2006* – obie wydane w 2007 roku, na kilka miesięcy przed śmiercią poety. Te książki były przygotowywane do druku pod wielką presją czasu, wydawcom zależało bowiem na tym, aby śmiertelnie chory Czaykowski zdążył je zobaczyć. *Ziemioskłon*, filozoficzno-refleksyjny poemat wydany bibliofilsko z okazji 75. urodzin autora w zaledwie 75 numerowanych egzemplarzach, to poetycki rozrachunek z życiem prowadzony na wielu

³ Bogdan Czaykowski mieszkał w Kanadzie w latach 1962–2007, Florian Śmieja od 1969 do 2019 roku, Janusz Artur Ihnatowicz w latach 1951–1958 oraz 1967–1969, a Andrzej Busza mieszka w Vancouver do dziś od 1965 roku.

poziomach i bardzo bogaty w konteksty literackie. Z kolei *Jakieś ogromne szczęście* to wybór wierszy Czaykowskiego opublikowany przez Fundusz w koedycji z Wydawnictwem Znak, obejmujący teksty od debiutanczkich *Trzciny czcionek* z 1957 roku do niepublikowanych wcześniej wierszy ostatnich. *Jakieś ogromne szczęście* to wybór obszerny, przygotowywany i opracowywany przeze mnie do druku już od roku 2005, miał bowiem w założeniu prezentować trudno dostępne dotąd w Polsce teksty Czaykowskiego przede wszystkim czytelnikowi krajowemu. Ciężka choroba poety przyspieszyła prace edycyjne, a w procesie publikacji tego podsumowującego twórczość Czaykowskiego dużego zbioru nie sposób przecenić roli Polskiego Funduszu Wydawniczego jako mecenasa sztuki.

Współpraca Buszy – poety, krytyka literackiego, eseisty, światowej sławy conradysty – z PFW rozpoczęła się także w 2001 roku, od publikacji jego tomiku poetyckiego *Glosy i refrakcje*. Wiersze z tego tomu oryginalnie napisane po angielsku zostały wydane jedynie w wersji polskojęzycznej w przekładzie Czaykowskiego i przeznaczone tym samym wyłącznie dla polskojęzycznego czytelnika. Następnie także w tłumaczeniu autora *Sury* ukazał się dwujęzyczny tomik Buszy *Obrazy z życia Laquedema / Scenes from the Life of Laquedem* (2003). Był to wynik współpracy PFW z berlińską oficyną Mordellus Press. Z kolei *Atol. Wiersze wybrane* wydane w 2016 roku w koedycji Funduszu ze Stowarzyszeniem Literacko-Artystycznym „Fraza” to najobszerniejszy, jak do tej pory, tom poety na polskim rynku. Ciekawe są także dwa bibliofilsko opracowane zbiorki Buszy: *Niepewność* z 2013 roku (polskie przekłady autorstwa Beaty Tarnowskiej i Romana Sabo) oraz najnowszy, pięknie wydany w 2020 roku, ale niestety w bardzo niskim nakładzie (75 numerowanych egzemplarzy), tomik zatytułowany *Ekfrazy*. Ta ostatnia, mała książeczka zawiera zaledwie tuzin inspirujących, uwodzących wręcz frazą poetycką wierszy, napisanych oryginalnie po polsku. Jest to więc nie tylko przełomowe wydarzenie na mapie dorobku artystycznego Buszy, który po wielu latach tworzenia w języku angielskim powrócił do polszczyzny, lecz także innowacyjny głos w dyskusji o możliwościach przekładu intersemiotycznego. Ten tomik to entuzjastycznie przyjęta przez krytyków w Polsce (pisali o nim m.in. w 2020 roku Aleksander Fiut

we „Frazie”, nr 3–4 oraz w 2021 Krzysztof Lisowski w „Nowych Książkach”, nr 1) „perełka”, „prawdziwe bibliofilskie cacko” (Fiut, 2020: 303) w wykazie książek Polskiego Funduszu Wydawniczego. Publikacja zasługuje na uwagę zarówno ze względu na wysoki poziom artystyczny tekstów poetyckich, jak i urzekającą szatę graficzną.

Z kolei twórczość Śmiei – poety, wybitnego hispanisty, historyka literatury – pojawiła się w katalogu PFW wcześniej, bo już w 1988 roku. Wystąpił wówczas w roli tłumacza poezji arabsko-andaluzyjskich. Natomiast własne tomy poetyckie zaczął wydawać w Funduszu dopiero pod koniec życia. Począwszy od 2016 roku ukazywały się rokrocznie kolejne zbiory: *Dotykając świata. Wiersze wybrane* (wydane w koedycji ze Stowarzyszeniem Literacko-Artystycznym „Fraza”, 2016); *Na widny brzeg świtu* (bibliofilsko wydany w zaledwie 50 numerowanych egzemplarzach, 2017); *Nanizując paciorki słów. Z notacji ostatnich* (znowu wspólnie z rzeszowskim Stowarzyszeniem Literacko-Artystycznym „Fraza”, 2018). Wszystkie te tomiki są bardzo pięknymi graficznie książkami, wzbogaconymi reprodukcjami dzieł malarskich, dwie z nich są dość obszerne. Niestety można było odnieść wrażenie, że poeta nieco spieszył się z ich wydaniem, a to nie pozostawało bez wpływu na jakość niektórych wierszy. Może w wypadku publikacji późnych wierszy Śmiei należało być bardziej surowym krytykiem, starannie dobierać teksty? Owo nieco zbyt łaskawe „oko” redaktora tych tomów, czyli Zymana, było zapewne „odurzone” zasłużonym skądinąd autorytetem „starego poety”, nestora polskiej emigracji w Kanadzie.

Osobne miejsce w historii działalności Polskiego Funduszu Wydawniczego zajmuje dorobek literacki Wacława Iwaniuka – poety, związanego przed wojną z tzw. kręgiem Czechowicza, a od 1948 do 2001 roku mieszkającego w Kanadzie, gdzie prowadził bardzo wszechstronną działalność literacko-kulturową. Fundusz wydał 5 książek poetyckich Iwaniuka, głównie tych z ostatniego okresu jego życia: *Wiersze wybrane* (1995); *Sceny sądowe, czyli nasi w Kanadzie* (1997); *W ogrodzie mego ojca. Wiersze z lat 1993–1996* (1998); *Sąd* (1999) oraz tomik *Pełnia czerwca* opublikowany w 2006 roku już po śmierci autora. Pozycja Iwaniuka w środowisku kanadyjskiej emigracji była wysoka i zasłużona.

Dlatego nie dziwi fakt, że prócz książek autorskich wydano też kilka pozycji omawiających twórczość poety, jak np. monografię Jana Wolskiego *Wacław Iwaniuk. Szkice do portretu emigracyjnego poety* w 2002 roku (koedycja ze Stowarzyszeniem Literacko-Artystycznym „Fraza”) czy tom zbiorowy *Podróż w głąb pamięci. O Wacławie Iwaniuku szkice, wspomnienia, wiersze* z 2005 roku pod redakcją Jana Wolskiego, Henryka Wójcika i Edwarda Zymana.

Sporą część publikacji PFW stanowią też książki poetów, którzy wyemigrowali do Kanady w latach 80. XX wieku. Znaleźli się wśród nich tacy autorzy, jak np. Roman Chojnacki – autor szkiców wydanych jeszcze w Polsce przez Młodzieżową Agencję Wydawniczą *Od mówienia wprost do nowej prywatności* (1984); Marek Kusiba – poeta, reporter, tłumacz wierszy Ryszarda Kapuścińskiego oraz autor książki poświęconej jego twórczości *Ryszard Kapuściński z daleka i z bliska* (2018); Edward Zyman – socjolog, wydawca, poeta, prozaik, animator kultury i oczywiście autor *Mostów z papieru* (2010); Grażyna Zambrzycka – poetka i nauczycielka muzyki, autorka o nieprzeciętnej wyobraźni łączącej dziedzictwo kulturowe różnych krajów z indywidualną terażniejszością; Aleksander Rybczyński – poeta, krytyk sztuki i dziennikarz, redaktor „Listu Oceanicznego” czy Roman Sabo – poeta i tłumacz m.in. wierszy Seamusa Heaney’a. W wypadku tych pisarzy Fundusz często pełnił funkcję wydawcy i promotora ich bardzo różnorodnej pod względem formalnym i tematycznym twórczości⁴. Większość z wymienionych

⁴ PFW wydał następujące tomiki tych autorów: Roman Chojnacki: *Wiersze nienapisane* (2000), *Tak* (2004), *Lekcje przyrody* (2006), *Aleppo* (2010), *C'est insi* (2011), *Do prywatnego użytku* (2014); Marek Kusiba: *Samobójstwo Marsjan* (1987), *Admiral Road* (2006), *Alassio* (2011); Aleksander Rybczyński: *Zmiany czasu* (1993), *Światłoczułość* (2003), *Jaskółka* (2004); Roman Sabo: *Niech będzie* (2005), *Cienie* (2011), *Podwórko* (2014); Grażyna Zambrzycka: *Karmelitanka. Wieniec* (2003), *Godzina w katedrze. Studium* (2008), *Bóg miodu* (2011), *Niewidzialny zapaśnik* (2015), *Ślady* (2019), *Bursztynowy niedźwiedź* (2021); Edward Zyman: *Z podręcznego leksykonu* (2006), *Jasność* (2011), *Poemat współczesny* (2014), *Z dziecięcej fabryki złudzeń* (2018), *Bez prawa azylu* (2018), *Inaczej nie będzie nasycone* (2021).

autorów debiutowała jeszcze w Polsce przed podjęciem decyzji o emigracji, jednakże ich dojrzała i ciekawsza poezja powstała już w Kanadzie, a dzięki PFW zdołała zaistnieć w Kraju Klonowego Liścia i dotrzeć z powrotem do Polski.

Polski Fundusz Wydawniczy ma w swoim dorobku także książki autorów bardzo słabo znanych i w zasadzie nieobecnych na rynku czytelnictwym. Wśród tych pozycji znajdują się m.in.: jedyny tomik Barbary Czaplickiej – siostry Zofii Bohdanowiczowej – *Wiersze* (1986), dwa tomiki Magdaleny Czyżyckiej *Pierwsza miniatura baśni* (1987) i *Alla breve* (1999), tomiki Jerzego Koreya-Krzeczowskiego *Poemat o ziemi* (2006) oraz *Wiersze dla Ireny* (2007) czy debiut poetycki Barbary Halickiej pt. *Dokąd* (2005). Są to zazwyczaj wydania słabsze pod względem literackim, ale warto je w tym miejscu odnotować jako fakt w przestrzeni życia literackiego polskiej emigracji w Kanadzie. Publikacje te mają bez wątpienia wartość kronikarską, archiwalną czy sentymentalną.

Fundusz wydaje też książki jubileuszowe, które mają uhonorować adresata. Takimi pozycjami są np. opublikowany z okazji 80. urodzin Wacława Iwaniuka w 1995 roku tomik 263 *Keewatin Ave.*, zawierający zaledwie cztery wiersze dedykowane poecie, czy reprint jego tomu *Pełnia czerwca* z 1936 roku wydany w 2006 roku z okazji 70. rocznicy debiutu twórcy, sprowadzenia jego prochów do Polski oraz uroczystego ich pochowania na cmentarzu w Siedliszczu. Do tej kategorii książek pamiątek / prezentów zaliczyłabym też bibliofilsko wydany miniwybór liryków Tomasza Jastruna pt. *Czułość idzie do nieba*, opublikowany w 2000 roku z okazji przybycia poety do Toronto w ramach organizowanych przez Centrum Polonijne „Husarz” Targów Książki.

Polski Fundusz Wydawniczy doskonale także „wyczuwa” nastroje rynku czytelnictwego, „inwestuje” w poezję wartościową, rozpoznaje długo skrywane talenty. Tak było w przypadku twórczości Janusza Szubera, który zadebiutował w 1994 roku już jako poeta dojrzały i bardzo szybko zajął zasłużone miejsce w panteonie polskiej poezji współczesnej. Fundusz wraz z Wydawnictwem a5 opublikował w roku 1999 jego tomik *Biedronka na śniegu*, a następnie w 2004 roku wraz z Mordellus Press bibliofilski, pięknie zaprojektowany zbiorek *Glina, ogień, popiół*.

Na koniec chciałabym wskazać jeszcze na swoiste „odkrycie literackie” Polskiego Funduszu Wydawniczego, jakim jest publikacja trzech tomów Waldemara Kontewicza – poety obdarzonego oryginalną wyobraźnią, z zawodu nauczyciela matematyki, który wiersze zaczął pisać na emeryturze. Interesujący jest szczególnie jego debiut poetycki – *Wilkierze braniewskie i inne historie wierszem* – wydany przez Fundusz w koedycji ze Stowarzyszeniem Literacko-Artystycznym „Fraza” w 2013 roku. W posłowniu pióra Zymana do tomiku możemy przeczytać taką charakterystykę:

W zbiorze *Wilkierze braniewskie* dominują trzy żywioły: historia, pamięć i poezja mistrzów. Historia najbliższej ojczyzny, małego warmińskiego miasteczka, pamięć osób, zdarzeń i sytuacji stanowiących główny zrąb świata jego dzieciństwa i młodości oraz inspirujący dialog z twórczością Miró, Miłosa, Purdy’ego i Weiera, którego cyklem dziesięciu przełożonych przez siebie wierszy Kontewicz zamyka swą pierwszą poetycką książkę (Zyman, 2013: 79).

W maju 1998 roku Ministerstwo Kultury i Sztuki Rzeczypospolitej Polskiej w uznaniu zasług położonych w propagowaniu sztuki i kultury polskiej przyznało Funduszowi Odznakę „Zasłużony dla Kultury Polskiej”. Świadczy to o ugruntowanej już wówczas pozycji PFW na arenie polskiej kultury.

Podsumowując tę pobieżną prezentację działalności Polskiego Funduszu Wydawniczego, chcę podkreślić ogromny wkład tej instytucji w upowszechnianie kultury polskiej na świecie, jej różnorodne, nieocenione role, które pełniła, będąc kronikarzem dziejów emigracji i utrzymując archiwum rozumiane nie tylko jako biblioteka, kolekcja, katalog, ale i w znaczeniu metaforycznym jako archiwum pamięci. Należy także odnotować, że publikacje Funduszu są wydawane bardzo starannie, z wielką dbałością o poziom ich szaty graficznej, współgrającej z pomysłową typografią. Wiele z pozycji PFW można bez wątplenia nazwać książkami artystycznymi – niskonakładowymi, unikatowymi dziełami sztuki samymi w sobie, przedmiotami cennymi ze względu na treść

i formę. Warto też docenić rolę PFW jako mecenasa sztuki oraz wydawcy, który „wyławia” i promuje nowych, oryginalnych pisarzy. Oczywiście w portfolio PFW znajdziemy dzieła wybitne, ale są też i takie druki, które szybko uległy zapomnieniu. To jednak chyba „uroda” każdej oficyny wydawniczej.

Literatura

- Czaykowski B., 2002, *Przedmowa*, w: *Antologia poezji polskiej na obczyźnie 1939–1999*, wybór, oprac. i przedm. B. Czaykowski, Wydawnictwo Czytelnik, Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie, Warszawa–Toronto, s. 5–17.
- Czerniawski A., 2014, *Wielopis wielopolis*, Norbertinum, Lublin.
- Fiut A., 2020, *Poetyckie przygody z malarstwem*, „Fraza”, nr 3–4 (109–110), s. 303–306.
- Oficjalna strona internetowa Polskiego Funduszu Wydawniczego, <http://www.polskifunduszwydawniczy.ca/> [dostęp: 5.10.2021].
- Pasterski J., 2017, *Wyczekiwana i zapomniana. O „Antologii poezji polskiej na obczyźnie 1939–1999” Bogdana Czaykowskiego*, w: *Antologia literacka. Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku*, seria 1, red. M. Kokoszka, B. Szałasta-Rogowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 170–185.
- Pytasz M., 2000, *Kilka opowieści o niektórych dolegliwościach bycia poetą emigracyjnym i inne historie*, Wydawnictwo Gnome, Katowice.
- Wolski J., 2004, *Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie*, w: *Życie literackie drugiej emigracji niepodległościowej*, t. 2, red. B. Czarnecka, J. Kryszak, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 189–218.
- Zyman E., 2010, *Mosty z papieru. O życiu literackim, sytuacji pisarza i jego dzieła na obczyźnie na przykładzie Polskiego Funduszu Wydawniczego w Kanadzie w latach 1978–2008*, Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie, Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”, Toronto–Rzeszów.
- Zyman E., 2013, *W życiu, czyli w poezji*, w: W. Kontewicz, *Wilkierze braniewskie i inne historie wierszem*, Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie, Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”, Mississauga–Rzeszów, s. 79–82.

BOŻENA SZAŁASTA-ROGOWSKA – PhD and D. Litt., associate professor at the Institute of Literary Studies, the University of Silesia, Katowice, Poland / dr hab., prof. UŚ, Instytut Literaturoznawstwa, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, Polska.

Literary scholar and critic. Her research interests include primarily Polish contemporary poetry, Polish literature abroad, theory of reception and response, glottodidactics and the methodology of teaching Polish literature to foreigners. She is the author of the monograph *Urodzony z piołunów. O poezji Bogdana Czaykowskiego* [*Born of Wormwood: On the Poetry of Bogdan Czaykowski*] (Katowice–Toronto 2005), *Literatura bliska i daleka. Szkice z zakresu glottodydaktyki* [*Literature Far and Near: Sketches in the Field of Glottodidactics*] (Katowice 2017) and *Zbiór testów do podręcznika „Dzień dobry”* [*A Collection of Tests for the Textbook “Good morning”*] (Katowice 2006). Based on Olga Tokarczuk’s short story *Szafa* [*The Wardrobe*], she prepared materials for learning Polish as a foreign language (Katowice 2015), which appeared in the series “Czytaj po polsku” [“Read in Polish”]. Thanks to her efforts, in 2007 was published a selection of poems by the emigration poet Bogdan Czaykowski *Jakieś ogromne szczęście. Wiersze wybrane z lat 1956–2006* [*Some Immense Happiness: Selected Poems from the Years 1956–2006*] (Kraków–Toronto 2007). She is the editor of several collective volumes.

Literaturoznawczynie i krytyk literacki. W kręgu jej zainteresowań badawczych znajdują się przede wszystkim polska poezja współczesna, literatura polska poza granicami kraju, teoria recepcji i odbioru, glottodydaktyka oraz metodyka nauczania literatury polskiej cudzoziemców. Jest autorką monografii *Urodzony z piołunów. O poezji Bogdana Czaykowskiego* (Katowice–Toronto 2005), *Literatura bliska i daleka. Szkice z zakresu glottodydaktyki* (Katowice 2017) oraz *Zbiór testów do podręcznika „Dzień dobry”* (Katowice 2006). Na podstawie opowiadania *Szafa* Olgi Tokarczuk przygotowała materiały do nauki języka polskiego jako obcego (Katowice 2015), które ukazały się w serii „Czytaj po polsku”. Dzięki jej staraniom w 2007 roku wydano opracowany przez nią wybór wierszy poety emigracyjnego Bogdana Czaykowskiego *Jakieś ogromne szczęście. Wiersze wybrane z lat 1956–2006* (Kraków–Toronto 2007). Jest redaktorką kilku tomów zbiorowych.

E-mail: bozena.szalasta-rogowska@us.edu.pl